

Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Marmara Social Research

Sayı 8, Aralık 2015

TURİZM GELİRLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2013)

Yrd. Doç. Dr. Osman Cenk KANCA *

ÖZET

Günümüz ülke ekonomilerinde önemli sektörlerden biri olan turizmin ekonominin genel yapısı üzerinde etkileri olabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olduğu tartışma konusudur. Bu bağlamda, çalışmada, 1980-2013 dönemi için söz konusu değişkenler arasında olası ilişkiler bazı zaman serisi yöntemlerinden yararlanılarak ekonometrik olarak sınanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru Granger anlamda bir nedensellik etkisi görülmüştür. Ayrıca, turizm gelirlerinin büyümeyi pozitif yönde etkilediğine dair ampirik kanıtlara ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Turizm Gelirleri, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Testi

JEL Kodu: L83, O40

TOURISM REVENUES AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY (1980-2013)

ABSTRACT

Tourism, which is one of the today’s important sectors in economies of countries, may have some impacts upon general structure of economy. The relations between tourism income and economic growth in Turkey as one of the developing countries have been under discussion. This study tries to examine relations among some variable as econometrical for the 1980-2013 through utilizing some time series methods. The results showed that there was causality from economic growth to tourism income in terms of Granger. Furthermore, it has been found that there are empirical proofs that tourism incomes impact positively growth.

Keywords: Tourism Income, Economic Growth, Granger Causality Test

JEL Code: L83, O40

* Kafkas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, osmancenkkanca@hotmail.com

Giriş

Turizm, lke ekonomileri için özellikle 1950’li yıllardan sonra gitgide etkinliğini artıran bir sektör durumundadır. lke ekonomilerinin ilerlemesinde önemli bir araç olarak turizm sektörü ve dolayısıyla turizm gelirleri, ülkelerin iktisadi yapılarında oldukça önemli bir yer almalarının yanı sıra büyüme gibi makroekonomik değişkenler üzerinde etkide bulunabilmektedir. Keza, turizmin etkileri devletlerin gelişmişlik seviyesine göre farklılık arz edebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bazında turizm gelirleri, ülkeye gelir sağlama ve üretim üzerinde bir hareketlilik sağlaması bakımından önemli görülmektedir. Gelişmekte olan ülke grubunda olan Türkiye’de, 1980 sonrası dönemde (24 Ocak Kararları), piyasalara müdahaleler azaltılmış, birçok konuda liberalizasyona gidilmiş ve turizm sektörü büyük bir ivme kazanmıştır. Bu ivmede 1982 yılında çıkarılan 2634 sayılı ‘‘Turizmi Teşvik Kanunu’’nun yadsınamaz payı vardır. Turizm sektörünün bu şekilde gelişimi ve ülkelerin iktisadi yapıları üzerindeki etkileri süreç içerisinde değişik biçimlerde ele alınmış araştırma ve inceleme konusu haline gelmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde turizm ve Türkiye ekonomisine genel bir bakış yapılmış, ardından kısa bir literatür araştırmasına yer verilmiştir. Son olarak turizm gelirleri ve büyüme arasındaki olası ilişki(ler) ampirik olarak analiz edilmiştir.

1. Turizmin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi

Turizm; farklı sosyal ve iktisadi yapıdaki oluşumları neden ve sonuç bağlamında inceleyen ve tespit edilen esaslara göre hizmetlerin ifasını gerçekleştiren çok boyutlu bir endüstridir (TTBB, 1986: 137). Sosyo-ekonomik toplumsal bir faaliyet olarak turizmin, 1980’lerden sonra özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki pozitif etkileri, söz konusu sektörün ön plana çıkmasına yol açmıştır. Turizm, lke ekonomilerinin zaman zaman yüz yüze kaldığı gerek ulusal gerek uluslararası ekonomik problemlerin üzümünde etkin bir role sahiptir. Birçok gelişen ülke de olduğu gibi turizm, milli gelirden bir önceki döneme kıyasla meydana gelen nispi artışı ifade eden (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 124) ekonomik büyümenin bir bileşeni olmakla birlikte ülkelerin finansal kaynak yaratmada, yeni iş imkânlarının temininde, döviz girişi sağlamada ve kamu gelirleri açısından önemli bir yere sahiptir (Akan ve Işık, 2009). Türkiye ekonomisinin de önemli ekonomik dinamiklerinden olan turizm, çeşitli makroekonomik değişkenlerle etkileşim bağlamında önem verilen bir konu durumundadır (Hepaktan ve ınar, 2010; ımat ve Bahar, 2003).

Ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabında yer alan turizm, görünmeyen bir ihracat kalemi durumundadır. Bu bağlamda, turizm gelirlerinin ekonomiye katılımı ve çeşitli süreçlerden sonra harcanması ülke ekonomilerine hareketlilik getirmektedir. Turistik talep artışı yatırımları hızlandırmakta, bu durumda sanayi sektörünü geliştirmekte, vergi gelirlerini artırmakta ve dolayısıyla büyüme (milli gelir) üzerinde potansiyel artırıcı bir etki yapmaktadır. Ayrıca, turizmin ekonomik kalkınmaya yardımcı olma gibi etkisi de bulunabilmektedir (Diamond, 1977; Gautam, 2014: 2-3; Yamak, vd., 2012: 205-206). Emek yoğun bir sektör olarak turizm, istihdama pozitif katkıda bulunabilmekle birlikte, gelirin adil dağılımında, bölgesel konularda sosyo-ekonomik problemlerin çözümünde, gelirlerin oluşumunda ve yarattığı kaynak tahsisi ile gerek bölgesel gerekse ülke genelini etkileyebilmektedir (Rudolph, 1999).

20. yüzyılın başından beri hızla gelişen teknolojiye paralel olarak turizm sektörü önemli atılımlar sergilemiştir. Turizm Türkiye’de de hızlı bir biçimde gelişmiş ve etkin bir sektör halini almıştır. Bu kapsamda turizm sektörünün hareketliliği turizme yönelik yatırım ve teşvikleri de tetiklemiştir (Akan, vd., 2008; TTBB, 1986). Türkiye’de turizm özellikle 1985 sonrası büyüme sürecine girmiş, gelen turist sayısı artmış ve önemli bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir (Karluk, 1997: 264). 1980 sonrası turizm hareketlerine bakıldığında önemli ölçüde değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu gelişim içerisinde 1980’li yılların ikinci yarısından sonra çoğalan modernizasyon ve altyapı çalışmalarının payı büyüktür. Bilhassa 1990’lı yılların ilk yarında ulaşımda gelişmeler görülmüş ve hava alanları yapılmıştır (Şahinöz, 2001: 203-204). Tablo 1’de görüldüğü üzere, 1980’li yılların başında 1,5-2 milyon Türkiye’ye turist gelmişken bu sayı 1990’larla birlikte ortalama 5 milyon kişiye ulaşmış, 2000’li yıllardan sonra ise hız kazanmış 2013 yılı itibariyle yaklaşık 35 milyon kişiye çıkmıştır.

Tablo 1. Turizm Gelirleri/GSMH, Turizm Gelirleri, Gelen Turist Sayısı ve Büyüme Oranları (1980-2013)

Yıllar	Turizm Gelirleri/GSMH	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	Büyüme Oranı	GSMH (Milyon TL) (1987 Fiyatlarıyla)
1980	0,6	326	1,288	-2,4	50,869,915
1981	0,8	381	1,405	4,8	53,316,849
1982	0,7	370	1,391	3,5	54,963,216
1983	0,8	420	1,625	4,9	57,279,000
1984	1,7	548	2,117	6,7	61,349,830
1985	2,8	1,094	2,614	4,2	63,989,099
1986	1,6	950	2,391	7,0	68,314,878
1987	2,0	1,476	2,855	9,5	75,019,388
1988	2,6	2,355	4,172	2,3	76,108,143
1989	2,4	2,557	4,459	0,3	77,347,305
1990	2,1	3,225	5,389	9,2	84,591,717
1991	1,8	2,654	5,517	0,7	84,887,074
1992	2,3	3,639	7,076	5,0	90,322,517
1993	2,2	3,959	6,500	7,6	97,676,586
1994	3,3	4,321	6,670	-6,1	91,733,010
1995	2,9	4,957	7,726	7,9	99,028,242
1996	3,2	5,650	8,614	7,4	106,079,776
1997	4,2	7,002	9,689	7,6	114,874,197
1998	3,8	7,177	9,752	2,3	119,303,147
1999	2,8	5,203	7,487	-6,1	112,043,830
2000	3,8	7,636	10,428	6,8	119,144,472
2001	6,9	8,090	11,618	-9,5	107,783,063
2002	6,6	8,479	13,256	6,2	116,337,624
2003	5,5	13,203	14,029	5,3	123,164,990
2004	5,3	15,888	17,516	9,4	135,308,022
2005	5,0	20,322	21,124	8,4	145,650,603
2006	4,2	18,593	18,819	6,9	154,342,719
2007	2,8	20,942	23,017	4,7	171,421,625
2008	2,9	25,415	26,337	0,7	172,729,924
2009	3,4	25,064	27,077	-4,7	165,003,411
2010	2,6	24,930	28,632	9,2	179,643,938
2011	3,6	28,115	31,456	8,5	193,174,189
2012	3,7	29,007	31,782	2,2	196,202,325
2013	3,9	32,308	34,910	4,0	204,476,021

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı; DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950–2010); www.bumko.gov.tr.

Günümüzde turizm sektörü; Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülkeler için önemli gelir kaynağı olmasının yanında, ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de aktif dış turizm 24 Ocak 1980 kararlarından sonra ithal ikameci politikalarından, ihracata yönelik politikalara geçişle birlikte önemli bir gelişme süreci ortaya koymuştur. İlk olarak 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu ile bir dizi kararlar alınmaya başlanmış, sektöre çok önemli yatırım desteği ve mali destek verilmiştir. 1983 yılında ise turizm sektörü esaslı

büyüme politikalarına öncelik tanınmıştır (Yamak, vd., 2012: 206). Tablo 1’de de izlendiği üzere, bu durumun ilk meyveleri 1985 yılı itibariyle alınmaya başlanmış, bu yıl turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı %2,8’e çıkmış, 2001’de %7’lere varan söz konusu oran 2013 yılında %4 civarında seyretmiştir. Ayrıca 2002 sonrası oluşan siyasi ve ekonomik istikrara paralel olarak, turizm gelirlerinin GSMH’ya oranı küçük dalgalanmalar haricinde %4-5 civarında bir seyir izlemiştir.

2. Ampirik Literatür

Turizm ve iktisadi etkilerine ilişkin çalışmalar özellikle 1980’lerden sonra ortaya çıkmış ve ekonomi arenasında birçok ampirik çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda, Balaguer ve Cartavella-Jorda (2002), çalışmalarında VAR tekniğini kullanarak İspanya ekonomisinde turizmin ekonomik gelişme üzerindeki etkini incelemiştir. 1975-1997 döneminde çeyrek dönemlik verilerin kullanıldığı çalışmada, Granger nedensellik testi kullanılmış, ekonomik büyümenin turizmin genişlemesine etki ettiğine dair ampirik bulgulara rastlanılmıştır. Bir başka çalışmada Wu (2003), Çin ekonomisinde turizm endüstrisinin genişlemesinin büyüme üzerinde büyük çaplı bir gelişmeye sebebiyet verdiğini bulmuştur. Martin vd. (2004), çalışmalarında 21 Latin Amerika ülkesi için ekonomik büyüme ile turizm arasındaki ilişkileri Panel data tekniğiyle analiz etmişlerdir. Ampirik sonuçlara göre, turizmin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Dritsakis (2004) çalışmasında, Yunanistan ekonomisini ele almış ve turizm gelirlerinden büyüme doğru nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmıştır. Oh (2005) çalışmasında, Kore’de VAR yaklaşımını kullanarak turizmin ekonomik büyümenin nedeni olduğuna dair ampirik kanıtlara ulaşmıştır. Wickremasinghe ve Ihalanayake (2006), çalışmalarında, Sri Lanka ekonomisinde 1960-2000 dönemi için turizm gelirlerinin GSYİH üzerindeki test etmişlerdir. ECM metodunun kullanıldığı çalışmada turizm gelirlerinden GSYİH’ya doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Gautam (2011) çalışmasında, Nepal’de ekonomik büyüme ile turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ampirik bulgulara göre, uzun dönemde turizm gelirleri ile büyüme arasında eşbütünleşme ve turizmden büyüme doğru Granger anlamda nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Liangju vd., (2012), Çin ekonomisini incelemişler ve 1984-2009 dönemine ilişkin Granger nedensellik testi sonucunda yerel turizm gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahip olduğu neticesine ulaşmışlardır. Ageli (2013), Suudi Arabistan örneğini ele alarak gerçekleştirdiği çalışmada, Granger nedensellik testini kullanmış

ve GSYİH'den turizm harcamalarına doğru bir nedensellik tespit etmiştir. Ayrıca, turizm sektöründeki gelişmelerin büyüme üzerinde pozitif etki yaptığı ortaya konulmuştur.

Türkiye ekonomisi açısından; Uysal vd., (2004), çalışmalarında turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1992-2003 dönemi için birim kök testi, Granger nedensellik testi ve regresyon analiziyle Türkiye özelinde analiz etmişlerdir. İki değişken arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğuna ve turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine dair bulgulara ulaşılmıştır. Bahar (2006), çalışmasında, turizm ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, 1963–2004 yılları arasını kapsayan turizm gelirleri ile GSMH'dan oluşan değişkenlere ait veriler, VAR metodolojisi kullanılarak irdelenmiştir. Ulaşılan ampirik bulgular, turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sebebiyet verdiğini ve uygulanan eş bütünleşme testine göre ise, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde karşılıklı bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Buna mukabil, Yavuz (2006) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için turizm gelirleri ile büyüme arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamıştır. Kızılgöl ve Erbaykal (2008), çalışmalarında, Türkiye ekonomisindeki turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi “Toda-Yamamoto” yöntemi kapsamında ele almışlardır. 1992:01–2006:02 periyodundaki üçer aylık verilerinden faydalanılarak elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çetintaş ve Bektaş (2008), 1964-2006 döneminde Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler ve nedensellik ARDL yöntemi ile incelemişlerdir. Ampirik bulgulara göre, kısa dönemde iki değişken arasında bir ilişki bulunamamış ancak turizmin uzun dönemde ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akan ve Işık (2009) çalışmalarında, yabancı ziyaretçi harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyüme içerisindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu, ayrıca yabancı ziyaretçi harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi de tespit edilmiştir. Alp (2010) çalışmasında, Türkiye'de Turizm sektörünün ekonomik büyümeye olan etkisini T-VAR (Threshold Vector Autoregressive) analizi ile test etmiştir. Sonuçlar turizm gelirleri ile büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi göstermektedir. Yıldız (2011), çalışmasında öncelikle turizm sektörünün Dünya'da ve Türkiye'de gelişimini incelemiş ve turizmin özellikle yeni istihdam olanakları sağlamasının tespitini amaçlamıştır. Turizm sektörünün ortaya çıkardığı

istihdamın özelliklerinin incelenmesinin ardından, çalışmada Türkiye özelinde turizm sektörünün işsizlik probleminin üzümünde kayda değer etkilere sahip bir sektör olduğu sonucuna varılmıştır. Yamak, vd., (2012), çalışmalarında, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini sektör bazında incelenmişlerdir. Bu amaçla değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkiler Granger (1969) nedensellik testi, uzun dönem ilişkiler ise koentegrasyon yöntemi ile ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, söz konusu değişkenler arasında hem Engle-Granger (1987) hem de Johansen-Juselius (1990) koentegrasyon yöntemine göre uzun dönemde bir ilişki bulunmamaktadır. Reel turizm gelirleri ile sanayi ve hizmet sektörü arasında kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcuttur. Bununla birlikte söz konusu değişkenin reel GSMH ve tarım sektörü ile arasında herhangi bir kısa dönem ilişkisi bulunmamaktadır. Kutlar ve Sarıkaya (2012) alışmalarında, VAR modelini kullanarak 1964-2007 döneminde Türkiye’de turizm gelirleri ile GSMH arasında uzun dönemli bir ilişki tespit etmişlerdir. Kara, vd., (2012) alışmalarında, 1992-2011 dönemi için Türkiye’de, büyümeden turizm gelirlerine tek yönlü; turizm gelirlerinden cari işlemler dengesine doğru çift yönlü ve döviz kurundan turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. oban ve zcan (2013), çalışmalarında 1963-2010 yılları arasında Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri “eşbütünleşme” ve “nedensellik” tekniği ile araştırmışlardır. Ampirik sonuçlara göre, kısa dönemde iki değişken arasında bir ilişki bulunmazken, uzun dönemde turizm ekonomik büyümenin önemli bir nedenidir sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgular, iki değişken arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğuna işaret etmektedir.

3. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada 1980–2013 dönemi için zaman serisi metodolojisinden hareket edilerek ekonomik büyüme (gro) ile turizm gelirleri (ti) değişkeni arasında “Granger” nedensellik testi vasıtasıyla değişkenlerin birbirini etkileme yönü, söz konusu değişkenler arasında ilişkinin varlığı ise EKK yöntemi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada kullanılan ekonomik büyüme ve turizm gelirleri (logaritması alınmış) yıllık verileri 1980–2013 döneminin içermektedir. Turizm gelirleri ve ekonomik büyüme verileri DPT’den (T.C. Kalkınma Bakanlığı) temin edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi verileri olmasından dolayı durağanlık testi yapılmıştır. Durağanlık sınamaları ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) ve PP (Phillips ve Perron) testi kullanılarak yapılmıştır. Analizi yapılan verilerin durağanlık şartı, zaman serilerinde sahte regresyon denilen durumun ortaya

ıkmasını önlemek amacıyla yapılmaktadır. Sahte regresyon, değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunması ve ilişkinin gerçek olmaması durumu anlamına gelmektedir (Tarı, 2005: 381). Durağan olmayan değişkenler üzerinden yapılan tahminler, herhangi bir çok sonrası beklenmeyen öngörüler verebilecektir (Hendry, 1986: 205). Dickey ve Fuller 1979 “ADF” birim kök sına testi ve Phillips ve Perron tarafından (1988) ortaya atılan PP birim kök testi durağanlık araştırmalarında başlıca kullanılan testlerdendir. ADF ve PP testlerinde test istatistikleri kritik değerlerden kk çıkarsa sıfır hipotezi reddedilir. Birim kök testlerinde katsayı önemli olduğundan dolayı duyarlılık açısından önem verilmekle birlikte, sabitli trendli, sabitli trendsiz ve sabitsiz trendsiz sonuçlara bakılmaktadır (Akan ve Işık, 2009: 200; Yamak ve Korkmaz, 2006: 134). Bu çerçevede, ulaşılan ADF ve PP birim kök sonuçları Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitsiz-Trendsiz (ADF)	Sabitli (ADF)	Sabitli-Trendli (ADF)
gro	-4,021*	-6,618*	-6,521*
lti	3,454	-1,727	-2,226
dlti	-4,354*	-5,851*	-6,098*
Değişkenler	Sabitsiz-Trendsiz (PP)	Sabitli (PP)	Sabitli-Trendli (PP)
gro	-3,857*	-6,976*	-7,545*
lti	2,234	-2,867	-2,337
dlti	-6,244*	-4,251*	-5,668*

Not: *, %5 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Elde edilen ADF ve PP test istatistiklerine göre, ilgili değişkenlerden büyüme oranı değişkeni seviyesinde durağan olup, turizm gelirleri değişkeni ise birinci farkında durağan bulunmuştur. Bu çerçevede her iki test sonucu da paralel bir yapı arz etmektedir. Ekonometrik çalışmalarda değişkenlerin bütünleşme dereceleri farklı ise eşbütünleşik olamazlar. Eşbütünleşmenin noksanlığı makroekonomik değişkenler arasında uzun dönem dengesinin olmadığı manasına gelmektedir. Ekonometrik bir modelde; değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığının sınaaması için değişkenlerin aynı dereceden entegre seriler olması gerekmektedir (Kutlar, 2000: 252; etin, 2005: 71). Bu çerçevede, durağanlık testinden elde edilen sonuçlara göre; değişkenler ortak bütünlenen olmayan hareket içinde

olduklarından (Tarı ve Bozkurt, 2006: 7) (gro seviyesinde durağan olduğundan ötürü), kointegrasyon (eşbütünleşme) araştırmasına gidilmemiştir.

EKK yöntemi, belli varsayımların sağlanması halinde, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi, gerçeğe en yakın şekilde tahmin eden yöntemdir. Bu yönden, basit doğrusal ve çoklu regresyon modellerinin çözümlenmesinde kullanıldığı gibi, çeşitli ekonometrik modellerin çözümlenmesinde de kullanılan tekniklerin esasıdır (Tarı, 2005: 22). Bu bağlamda, çalışmada, Balaguer ve Cantavella-Jorda'nın (2002) modeli esas alınarak ve modifiye edilerek kullanılmıştır [Bkz. (1)]. Daha sonra, ilgili değişkenler regresyona tabi tutularak, parametrelerin tahmini yoluna gidilmiş ve sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

$$gro_t = \alpha_0 + \alpha_1 dlti_t + u_t \quad (1)$$

(1) nolu denklemde gro; büyümeyi, α_0 ; sabiti, dlti; turizm gelirlerinin fark değerlerini ve u_t ise hata terimini ifade etmektedir.

Tablo 3. Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken: gro			
Değişkenler	Katsayı değeri	T istatistiği	Prob.
dlti	7.579999	2.011145*	0.05
sabit	3.090181	3.209259*	0.00
R ²	0,115416	D.W. 2.274489	
F istatistiği	4.044706		
Prob (F-istatistiği)	0.053075		

Not: * %5, anlamlılık düzeyini, R² denklemin açıklayıcılık gücünü ifade etmektedir.

Tablo 3'de görüldüğu gibi, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında kurulan regresyonda katsayılar istatistiksel olarak anlamlı ve (dlti) değişkeninin işareti beklentiler doğrultusunda çıkmıştır. gro değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı model sonuçlarına göre turizm gelirlerindeki %1'lik değişim büyüme oranını yaklaşık %7,57 oranında etkilemektedir. Öte yandan EKK analizinde elde edilen F değeri anlamlı bulunmuş ve DW test istatistiği kullanılarak modelde otokorelasyonun olmadığı belirlenmiştir. R² değerine ise 0,11 çıkmıştır. Bu değer görece küçük görünmekle birlikte, büyüme oranının ilgili literatürde sözü edildiği gibi, çok sayıda belirleyicisi ve etkileyicisi olduğu ve bu çalışmada sadece turizm gelirlerine (dlti) değişkenine yer verildiği için R² değerinin görece küçük çıkması normal olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada optimal gecikme uzunluklarının belirlenmesinde; Son Tahmin Hatası Kriteri (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quinn Bilgi

Kriteri (HQ) ve Olabilirlik Oranı (LR) kriterlerinden yararlanılmıştır ve maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak kabul edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Optimal Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Lag	Log L	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-141.8796	NA	50.21267	9.591972	9.685385	9.621856
1	-125.2773	29.88415	21.70203	8.751818	9.032058*	8.841469
2	-122.4318	4.742504	23.55430	8.828785	9.295851	8.978203
3	-114.5819	12.03646*	18.42829	8.572127	9.226019	8.781313
4	-109.5968	6.979097	17.61552*	8.506456*	9.347174	8.775409*

İki ve/veya daha fazla değişken arasındaki regresyon ilişkisi, bu değişkenler arasında bir sebep sonuç ilişkisi hakkında bir sonuç ortaya koymamaktadır (Kutlar, 2009). Granger nedensellik testi; bir değişkenin cari değeri ile diğer değişkenin geçmiş değerleri arasındaki ilişkinin derecesini olmek için geliştirilmiştir. Bu test, analiz edilecek olan değişkenin kendi geçmiş (gecikmeli) değerleri ile diğer değişkenin geçmiş değerleri üzerine regresyon modeli kurularak yapılır. Son olarak F testi yardımı ile iki seri arasında Granger anlamda bir nedensellik ilişkisi olup olmadığına karar verilir (Yamak ve Korkmaz, 2005: 23). Bu erevede Tablo 5, Granger nedensellik test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	Nedenselliğin Yönü	F Değeri	P Değeri
dlti-gro	4	-	1,21	0,33
gro-dlti	4	gro→dlti	3,22	0,03

Tablo 5’den elde edilen sonuçlara göre “dlti” ile “gro” değişkeni arasında büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Sonuç

Dünya üzerinde turizm sektöründe görülen gelişim, Türkiye’de özellikle 1980 sonrası hissedilmiştir. Söz konusu dönem sonrası uygulanan liberal politikalar bu sürecin itici gücü durumunda olmuşlardır.

Bu çalışmada, Türkiye’nin 1980–2013 dönemine ilişkin turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında, önce konuyla ilgili zaman serilerinin durağanlık testleri yapılmış ve Granger nedensellik testi vasıtasıyla değişkenler arasında ilişkinin yönü araştırılmış, büyümeden turizm gelirlerine doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Daha sonra En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) altında tahminlemede turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkili olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, makroekonomik değişkenlerle etkileşim halinde olan turizmin ve dolayısıyla turizm gelirlerinin artırılması bağlamında ekonomik büyümede yakalanan istikrarın devamının Türkiye ekonomisi açısından önem arz ettiği ifade edilebilir. Ayrıca, yükselen bir turizm sektörünün sanayi-inşaat gibi aktivitelerin artmasına, yeni iş imkânlarının doğmasına sebebiyet vereceği ve bu durumda büyüme üzerinde olumlu katkıda bulunabileceği söylenebilir. Dolayısıyla, kamu kesiminin turizmin gelişmesine ivme kazandıracak politikalara daha fazla ağırlık vermesinin öneminin büyük olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Ageli, M. M. (2013). "Tourism Economics in Saudi Arabia: PP-VAR Approach", *Asian Journal of Business and Management*, 1 (1), 21-27.
- Akan, Y ve Işık, C. (2009). "Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi (1970 – 2007)", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (2), 197-203.
- Akan, Y. vd., (2008). "The Impact of Tourism on Economic Growth: The Case of Turkey", *Journal of Tourism*, 9 (2), 47-69.
- Alp, E. A. (2010). "Türkiye’de Turizm Gelirleri İle Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 13-24.
- Bahar, O. (2006). "Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13 (2), 137-150.
- Balaguer, J. and Cartavella-Jorda, M. (2002). "Tourism as Long Run Economic Growth Factor: The Spanish Case", *Applied Economics*, 34, 877-884.
- Çetin, A. (2005). "Kamu Borçlarının Makroekonomik Etkileri: Ampirik Bir Analiz", *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19 (1), 67-79.
- Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç. (2008). "Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19 (1), 1-8.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, 1-18.
- Çoban, O. ve Özcan, C. C. (2013). "Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 243-261.
- Diamond, J. (1977). "Tourism’s Role in Economic Development; The Case Reexamined", *Economic Development and Cultural Change*, 25 (3), 539-553.
- DPT (2011). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950–2010)*, Ankara.
- Dritsakis, N. (2004). "Tourism as a Long-run Economic Growth Factor, An Empirical Investigation for Greece", *Tourism Economics*, 10, 305-316.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2006). *Ekonomi Politikası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gautam, B. P. (2011). "Tourism and Economic Growth in Nepal", *NRB Economic Review*, 23 (2) , 18-30.
- Gautam, B. P. (2014). "Economic Dynamics of Tourism in Nepal: A VECM Approach", *MPRA*, 58102, 1-19.

- Hendry, D. F. (1986). "Econometric Modelling with Cointegrated Variables: An Overview", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 48, 201-212.
- Hepaktan, C. E. ve ınar, S. (2010). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.Dergisi*, 8 (2): 135-154.
- Kara, O, vd., (2012). "Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makroekonomik Göstergeler ile İlişkisi: Türkiye Örneği (1992 – 2011)", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (1), 75-100.
- Karlık, R. (1997). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Beta Basım Yayım.
- Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal, E. (2008). "Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 351-360.
- Kutlar, A. (2000). *Ekonometrik Zaman Serileri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kutlar, A. (2009). *Uygulamalı Ekonometri*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kutlar, A. ve Sarıkaya, M. (2012). "Türkiye’de 1964-2007 Döneminde Gelen Turist Sayısı ile İlgili Ekonometrik bir Çalışma", *Sakarya İktisat Dergisi*, 1 (1), 1-22.
- Liangju, W. vd., (2012). "Analysis of Causality between Tourism and Economic Growth Based on Computational Econometrics", *Journal of Computers*, 7 (9), 2152-2159.
- Martin, J. L. vd. (2004). "Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach", <http://www.feem.it/Feem/Pub/Publications/WPapers/default.htm>. (22.09.2014).
- Oh, C. (2005). "The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy", *Tourism Management*, 26 (11): 39-44.
- Rudolph, H. (1999). *Tourismus-Betriebswirtschaftslehre*, R. Oldenburg, München.
- Şahinöz, A. (2001). *Türkiye Ekonomisi (Sektörel Analiz)*, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Tarı, R. (2005). *Ekonometri*, (3. Baskı), İstanbul: Avcı Ofset.
- Tarı, R. ve Bozkurt, H. (2006). "Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi (1991-2004)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4, 7.
- Türkiye Ticaret Borsaları Birliği (TTBB) (1986). *İktisadi Rapor*, Ankara.
- Uysal, D., vd., (2004). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki ilişki (1992-2003), *Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8, 163-170.

- Wickremasinghe, G. and Ihalanayake, R. (2006). “The Causal Relationship between Tourism and Economic Growth in Sri-Lanka: Empirical Evidence”, *Working Paper*, School of Applied Economics.
- Wu, G. (2003). “Analysis of Coherency between Tourism Development and Economic Growth in China”, *Journal of Shanghai Institute of Technology*, 3 (4), 238-241.
- www.bumko.gov.tr.
- www.kultur.gov.tr.
- Yamak, N. vd., (2012). “Turizm–Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (2), 205-220.
- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2 (1), 11-29.
- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2006). “Prebisch-Singer Hipotezi ve Küçük Açık Ekonomi Varsayımı”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 128-143.
- Yavuz, N., (2006). “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2), 162–171.
- Yıldız, Z. (2011). “Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, *Vizyoner Dergisi*, 3 (5), 54-71.